

Kijk op exoten

nummer 28, december 2019

Met exoten worden uitheemse soorten aangeduid die Nederland niet op eigen kracht kunnen bereiken, maar door menselijk handelen (transport, infrastructuur) hier in de natuur terecht zijn gekomen of dat in de nabije toekomst dreigen te doen. Soorten die Nederland op eigen kracht bereiken vanuit hun natuurlijke verspreidingsgebied, bijvoorbeeld door klimaatverandering, zijn geen exoten. Exoten leiden in de meeste gevallen niet tot grote problemen; slechts een beperkt aantal vertoont invasief gedrag door een explosieve ontwikkeling na vestiging. Invasieve exoten kunnen een bedreiging vormen voor de inheemse biodiversiteit, volksgezondheid of veiligheid.

ANEMOON

BLWG

Floron

RAVON

De Vlinderstichting

Inhoud

Rivierkreeften	2
Amerikaanse boleet	4
Antilliaanse/groene leguaan	6
Mexicaanse klimplant	7
Treurmaina	8
Rode neusbeer	10
Pampagrassen	12
Buxusmot	15
Witvinriviergrondel	16

Exoten melden

Het is van groot belang waarnemingen van exoten te melden, zodat er in onderzoek, beleid en beheer rekening mee gehouden kan worden. Gebruik hiervoor de invoerportals Waarneming.nl, Telmee.nl en Mijnvismaat.nl.

Ook de bijbehorende apps zijn erg handig omdat je in het veld meteen kunt melden:

- voor Android-toestellen Obsmapp, MijnVISmaat, NDFF Invoer, NOVA en snApp de Exoot;
- voor iPhone-toestellen iObs, NDFF Invoer, MijnVISmaat en snApp de Exoot.

Deze portals en apps werken nauw samen en zorgen ervoor dat uw waarnemingen terecht komen in de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF).

Tussenstand vrijwilligersonderzoek rivierkreeften 2019

Bram Koese, EIS Kenniscentrum Insecten

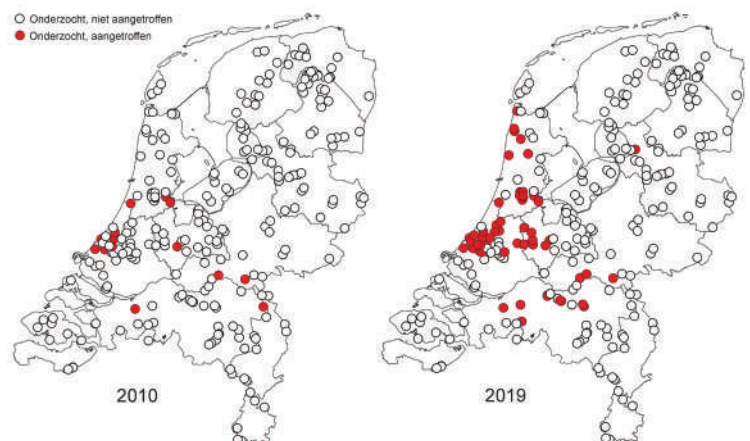
Sinds sommige uitheemse rivierkreeften op de Europese Unielijst van schadelijke soorten zijn geplaatst en door de vermeende voortschrijdende opmars van een aantal soorten, staan de dieren, na een decennium van betrekkelijk weinig aandacht en onderzoek, weer helemaal terug in de belangstelling.

Het 'rivierkreeftenvraagstuk' kent veel betrokkenen vanuit allerlei invalshoeken (van de visserijsector tot de muskusrattenbestrijding, en van het waterbeheer tot wandelaars) en op allerlei gebieden wordt onderzoek gedaan. Eén van de kennislacunes betreft de omvang van de vermeende opmars. In hoeverre breiden de soorten zich uit en in hoeverre is er sprake van een waarnemerseffect? Om de daadwerkelijke uitbreiding in kaart te brengen, organiseerde EIS Kenniscentrum Insecten in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM) afgelopen najaar een herhaling van het gestandaardiseerde landelijke verspreidingsonderzoek rivierkreeften uit 2010 (zie Koese & Evers, 2011. A national inventory of invasive freshwater crayfish in the Netherlands in 2010. Stichting-EIS & Royal Haskoning^{*)}). Op basis van een eerste tussenstand (resultaten van 257 locaties, november 2019) blijkt dat verschillende uitheemse rivierkreeften, zoals verwacht, inderdaad sterk zijn toegenomen.

Methode

Opnieuw konden vrijwilligers zich aanmelden voor het bemonsteren van ruim 300 voorgeselecteerde meetpunten verspreid over heel Nederland. Vervolgens werd vrijwilligers gevraagd om op hun meetlocatie drie toegestuurde kreeftkorven te plaatsen en gedurende vier achtereenvolgende ochtenden te controleren binnen de voorgeschreven vangperiode van 15 augustus tot en met 15 oktober. Met behulp van deze inspanning (12 'vangnachten') kan met hoge mate van zekerheid de aan- of afwezigheid van rivierkreeften worden bepaald.

Net als in 2010 bestond de voorselectie uit meetpunten die al jaren door de waterschappen onderzocht worden op biologische en chemische kenmerken. Het doel van deze aanpak was om zo enerzijds te zorgen voor goede spreiding van de meetlocaties, anderzijds om ook mogelijke effecten van rivierkreeften op de waterkwaliteit te kunnen onderzoeken door gebruik te maken van reeds beschikbare meetgegevens (Koese & Evers, 2011). Een belangrijk aanvullend doel in 2019 was om de kreeftdata met 2010 te vergelijken.

Figuur 1 en 2: Meetlocaties waar de rode Amerikaanse rivierkreeft is vastgesteld in 2010 en 2019.

Rode Amerikaanse rivierkreeft (*Procambarus clarkii*).

(Foto: B. Koese/EIS)

Nieuwe zoekkaart

In 2019 is een nieuwe zoekkaart verschenen voor rivierkreeften en hiermee kunnen alle acht de soorten op naam worden gebracht. Deze uitgave is gemaakt door EIS en Naturalis en werd mede mogelijk gemaakt door het Team Invasieve Exoten (NVWA).

De zoekkaart kan op de website van EIS gedownload worden (www.eis-nederland.nl > publicaties > zoekkaarten).

Voorlopige resultaten

Tot dusver (november 2019), hebben 152 vrijwilligers resultaten ingeleverd van 278 meetpunten, waarvan 257 locaties volgens dezelfde inspanning en op dezelfde locatie als negen jaar eerder zijn bemonsterd. Binnen deze subset is het aantal locaties mét uitheemse rivierkreeften toegenomen van 29 naar 44% (77 naar 114 locaties), maar er zijn grote verschillen tussen de verschillende soorten.

De gevlekte Amerikaanse rivierkreeft (*Faxonius limosus*) is in 2019 aangetroffen op 61 locaties en is daarmee nog altijd de meest verspreid voorkomende rivierkreeft in Nederland. Het aantal locaties is exact gelijk aan 2010. Daarbij is de soort op ruim 30 locaties voor het eerst waargenomen en op evenzoveel locaties niet meer teruggevonden. Er lijkt wel sprake van enige lokale dynamiek, want op sommige locaties zijn de aantallen aanzienlijk hoger dan negen jaar eerder en op sommige locaties juist veel lager. Mogelijk speelt concurrentie met andere soorten hierbij een rol. Opvallend vaak ontbreekt de soort waar andere soorten (bijv. rode Amerikaanse en Californische rivierkreeft) nieuw zijn verschenen.

Het aantal locaties waar de rode Amerikaanse rivierkreeft (*Procambarus clarkii*) (fig. 1-2) voorkomt, is toegenomen van 15 naar 54. Opvallend is de locatie in De Wieden en de uitbreiding boven het Noordzeekanaal. Het hogere zoutgehalte in de binnenwateren van Noord-Holland lijkt niet belemmerend voor deze soort.

De Californische rivierkreeft (*Pacifastacus leniusculus*) en gestreepte Amerikaanse rivierkreeft (*Procambarus acutus*) zijn in 2019 voor het eerst aangetroffen binnen het meetnet, beide op drie locaties. De Turkse rivierkreeft (*Astacus leptodactylus*) tenslotte, die in 2010 op één locatie in Zeeuws-Vlaanderen aanwezig was, werd hier in 2019 niet meer teruggevangen.

Het eindrapport zal begin 2020 worden uitgebracht op de website www.eis-nederland.nl. Meer informatie over het project is te vinden op www.kreeftenonderzoek.nl.

)* Koese & Evers, 2011. Link:

https://www.eis-nederland.nl/DesktopModules/Bring2mind/DMX/Download.aspx?command=core_download&entryid=330&language=nl-NL&PortalId=4&TabId=563

Invasieve Amerikaanse boleet kan ook naar Nederland komen

Melchior van Tweel & Machiel Noordeloos, NMV

Exoten bij paddenstoelen zijn vrijwel altijd saprotrofe soorten (levend van dode planten) of parasitische soorten (levend ten koste van levende planten). Exotische mycorrhiza-paddenstoelen komen maar weinig voor. Bij mycorrhiza groeit de schimmel samen met de wortels van planten. Deze samenwerking werkt voor beide soorten gunstig. De schimmeldraden leveren water en nutriënten aan de boom, die daar suikers voor teruggeeft aan de schimmel.

Een opvallend voorbeeld van een exotische mycorrhiza-paddenstoel is de Amerikaanse boleet (*Aureoboletus projectellus*) die samenleeft met allerlei soorten dennen. De Amerikaanse boleet heeft enkele decennia geleden de oversteek naar Europa weten te maken en is recent sterk aan het toenemen in de Baltische staten en verspreid zich van daaruit naar Centraal-Europa. In Kijk op Exoten nummer 20 is al eerder aandacht besteed aan de toename van deze soort in Europa.

Verspreiding in Europa

Recent hebben Poolse onderzoekers een modelstudie uitgevoerd naar het potentiële verspreidingsgebied van de Amerikaanse boleet in Europa (Banasiak *et al.*, 2019). De onderzoekers hebben modellen gemaakt van zowel Noord-Amerika als Europa aan de hand van verspreidingsgegevens van zowel de Amerikaanse boleet als dennen en met klimatologische gegevens. Hieruit komt naar voren dat de Amerikaanse boleet gebonden lijkt te zijn aan dennenbossen in min of meer gematigde klimaatgebieden. In Europa komen vooral de landen rondom de Oostzee en enkele berggebieden in de modellen als hotspots naar voren (zie modelkaarten op pagina 5).

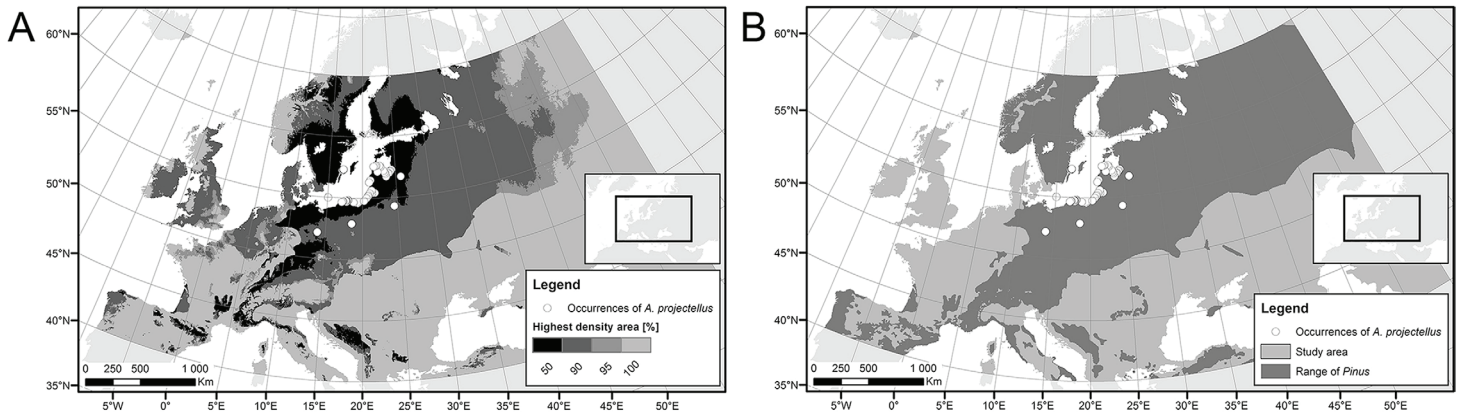

Maar ook in andere delen van Europa waar dennen voorkomen, lijken de omstandigheden gunstig. De Amerikaanse boleet heeft zich in Europa ook al buiten de hotspots gevestigd, onder meer in Polen en Duitsland. Geconcludeerd wordt dat het gehele verspreidingsgebied van dennen in Europa tot het potentiële verspreidingsgebied van de Amerikaanse boleet behoort.

Verspreiding in Nederland

Hoewel natuurlijke dennenbossen in Nederland niet of nauwelijks voorkomen, zijn dennen wel veel aangeplant op de binnenlandse zandgronden en in de duinen. De Amerikaanse boleet kan dus ook in Nederlandse dennenbossen opduiken!

De toename van de Amerikaanse boleet kan (grote?) gevolgen hebben voor de dennenbossen. Alleen al in Nederland komen ruim 300 paddenstoelsoorten voor die gebonden zijn aan dennen. Ongeveer 20% hiervan zijn mycorrhiza-soorten, die de dennen helpen overleven op de vaak droge en voedselarme zandgronden.

Modelkaarten van de potentiële verspreiding van de Amerikaanse boleet in Europa (Banasiak et al., 2019)

De sterke toename van de Amerikaanse boleet, met name in de Baltische staten, duidt erop dat het een zeer concurrentiekrachtige soort is, die vaak grote aantallen vruchtlichamen vormt. Dit kan ertoe leiden dat de Amerikaanse boleet andere soorten verdringt in de bodem rondom dennen. Ook kunnen de chemische omstandigheden in de bodem veranderen, hetgeen invloed kan hebben op de (groei van de) dennen, andere planten en bodemdieren. Over de effecten van de Amerikaanse boleet op dennenbossen is echter nog veel onduidelijk.

Herkenning

De Amerikaanse boleet is een grote en opvallende paddenstoel. De soort is goed herkenbaar en lijkt in de Nederlandse situatie het meeste op de kastanjeboleet (*Xerocomus badius*). De Amerikaanse boleet onderscheidt zich door het grove net op de steel, dat bij de kastanjeboleet afwezig is. Bij de kastanjeboleet verkleuren de poriën karakteristiek grijsblauw bij indrukken (zie het rechter exemplaar op de foto). Bij de Amerikaanse boleet verkleuren de poriën niet.

Denkt u de Amerikaanse boleet gevonden te hebben, neem dan contact op en stuur een foto en een beschrijving van de vindplaats naar exoten@mycologen.nl.

Literatuur

Banasiak, Ł., M. Pietras, M. Wrzosek, A. Okrasinska, M. Gorczak, M. Kolanowska & J. Pawłowska, 2019, *Aureoboletus projectellus* (Fungi, Boletales) – An American bolete rapidly spreading in Europe as a new model species for studying expansion of macrofungi, *Fungal Ecology* 39: 94–99.

Kastanjeboleet (rechter exemplaar met blauw verkleurde buisjes). (Foto: Melchior van Tweel)

Geïntroduceerde groene leguanen en Mexicaanse klimplant op Sint Eustatius en Saba en de implicaties voor de inheemse leguanen

Tim van Wagensveld, RAVON

Op St. Eustatius en Saba bevinden zich twee bijzondere reptielen: respectievelijk de Antilliaanse leguaan en de melanistische (geheel zwarte) groene leguaan. De Antilliaanse leguaan is het meest bedreigde reptiel binnen het Nederlands Koninkrijk, met enkel een kleine, afnemende populatie op St. Eustatius. De soort staat op de IUCN rode lijst als ernstig bedreigd. Dit is te wijten aan meerdere factoren waaronder verlies van leefgebied, hybridisatie met geïntroduceerde groene leguanen (niet die van Saba), verkeersslachtoffers en aantasting van de kwaliteit van het leefgebied door niet inheemse flora en fauna zoals vee, honden, katten en de Mexicaanse klimplant. De melanistische groene leguaan op Saba gaat gebukt onder vergelijkbare bedreigingen. Er zijn groene leguanen, die niet afkomstig zijn van Saba, op het eiland losgelaten, waardoor de inheemse populatie unieke eigenschappen zoals het melanisme dreigt kwijt te raken.

Transport en ontbrekende biosecurity

De drie Bovenwindse eilanden in Caribisch Nederland hebben een rijke biodiversiteit, zowel boven-als onderwater. Veel soorten worden echter bedreigd in hun voortbestaan, veelal door de snelle (toeristische) ontwikkelingen in het gebied. St. Maarten is een hub voor vrachtverkeer en toerisme in de regio, mede door de aanwezige (lucht)haveninfrastructuur. St. Eustatius en Saba zijn van St. Maarten afhankelijk voor veel goederen, die wekelijks naar de eilanden worden verscheept of gevlogen. Helaas ontbreekt er een biosecurity protocol op beide eilanden, waardoor de kans dat ongewenste flora en fauna zich op St. Eustatius en Saba vestigen sterk toeneemt. Zo heb ik een container afkomstig van St. Maarten opengemaakt zien worden op St. Eustatius, met daarin betonblokken en houten pallets, waaruit groene leguanen en ratten wegreunden. Kleinere diersoorten, zaadjes of ziektes kunnen eenvoudig onopgemerkt op de eilanden terecht komen en mogelijk enorme agrarische, ecologische of economische gevolgen met zich meebrengen.

Exotische groene leguaan

De groene leguaan (*Iguana iguana*) is zich in rap tempo aan het verspreiden over de Cariben, Bahama's en zuidelijke staten van Noord-Amerika. Het probleem is dat geïntroduceerde groene leguanenpopulaties enorm snel in aantallen kunnen toenemen. Op de Kaaimaneilanden is bijvoorbeeld vanuit enkele tientallen geïntroduceerde leguanen, in ongeveer tien jaar tijd een populatie van meer dan een miljoen dieren ontstaan. Wanneer groene leguanen zich vestigen op een nieuw eiland, levert dit in eerste instantie vooral ecologische schade op.

De grootste consequentie van de introductie op St. Eustatius is dat de Antilliaanse leguaan (*Iguana delicatissima*) wordt weggeconcentreerd door de dominantere en grotere groene leguaan. De twee soorten kunnen hybridiseren met elkaar en ook hybriden kunnen zich met beide oudersoorten voortplanten. Hierdoor wordt de unieke genenpoel van de Antilliaanse leguaan vervuild en de soort zal bij voortdurende hybridisatie uiteindelijk verloren gaan. Op meerdere Caribische eilanden is dit de afgelopen decennia al gebeurd. Tot op heden zijn tien hybriden op St. Eustatius ontdekt en uit de populatie verwijderd, hier wordt continu

Een hybride leguaan vrouw; een kruising tussen een Antilliaanse- en groene leguaan op St. Eustatius. (Foto: Sarinda Westerhout)

op gemonitord met behulp van vrijwilligers en studenten.

De inheemse groene leguaan van Saba is bijzonder doordat de populatie melanistisch is. Deze populatie dreigt deze eigenschap kwijt te raken, wanneer er wordt gepaard met geïntroduceerde groene leguanen, veelal afkomstig van St. Maarten. Er is een locatie bekend waar enkele jaren terug groene leguanen zijn geïntroduceerd, en nu al lopen er leguanen rond die zichtbaar een kruising zijn tussen een inheemse en geïntroduceerde leguaan.

De melanistische groene leguaan man (Iguana iguana) van Saba, met op de voor- en achtergrond corallita. (Foto: Tim van Wagenveld)

Mexicaanse klimplant

De Mexicaanse klimplant (*Antigonon leptopus*; lokaal: *Corallita*), is begin 20e eeuw geïntroduceerd als sierplant. Inmiddels is *Corallita* op beide eilanden een ernstige bedreiging voor de lokale flora en fauna. De plant vormt zeer dichte matten, die inheemse planten overwoekeren, die anders als voedsel en beschutting dienen voor leguanen en andere dieren. *Corallita* zelf wordt niet gegeten en bedekt nu grote delen van St. Eustatius en in mindere mate Saba. De plant bedekt ook de bodem volledig. Daarmee is *Corallita* ook een bedreiging voor leguanennesten, die de dieren in losse open bodem uitgraven. In korte tijd raken nestgebieden volledig bedekt, waardoor de onderliggende eieren zich niet op de juiste temperatuur kunnen ontwikkelen.

RAVON werkt samen met diverse lokale en (inter)nationale organisaties aan onderzoek en bescherming van de Antilliaanse leguaan en de groene leguanen van Saba.

Zie voor meer informatie www.sosiguana.org.

Enorme stukken land worden overwoekerd door de Mexicaanse klimplant (Antigonon leptopus), hier te zien op St. Eustatius. Op Saba verspreidt de soort zich ook steeds meer. (Foto: Tim van Wagenveld)

Treurmaina een succesvolle exoot, maar nog niet in Nederland

André van Kleunen, Sovon Vogelonderzoek Nederland

Dit jaar is de treurmaina als vijfde vogelsoort toegevoegd aan de Unielijst van de EU-exotenverordening. Sommige soorten exoten zijn op deze lijst geplaatst, omdat ze in delen van de EU schade toebrengen – of dat in de toekomst waarschijnlijk zullen gaan doen – aan de biodiversiteit en/of ecosysteemdiensten. Zo kunnen treurmaina's nesten van andere vogelsoorten prederen, wat gevolgen kan hebben voor kwetsbare soorten. In deze bijdrage is op een rij gezet wat er bekend is over het voorkomen van deze soort als exoot in het wild in Nederland en in andere landen.

Soort beschrijving, oorspronkelijk voorkomen en leefgebied

De treurmaina (*Acridotheres tristis*) staat bekend onder verschillende namen. Hij wordt ook wel herdermaina, Indische maina of treurspreeuw genoemd. Hij is familie van de spreeuwen. Behalve de treurmaina zijn er nog negen mainasoorten. De treurmaina is vrij eenvoudig te herkennen: 22-25 cm groot (tussen merel en spreeuw in), bruin van kleur, heeft een grijszwarte kap en in vlucht opvallende witte vleugelvelden. De poten en snavel zijn geel, evenals de naakte huid rondom het oog.

Treurmaina's zijn inheems in delen van Centraal-Azië, op het Indische subcontinent, oostwaarts tot in Zuidoost-Azië. Ze leven er in allerlei open landschappen, zoals landbouwgebieden en ook in dorpen en steden. De soort is omnivoor, eet zowel invertebraten, kleine vertebraten als fruit en zaden. Treurmaina's broeden in hopen in bomen en bouwwerken.

Voorkomen als exoot internationaal

Vanuit zijn oorspronkelijke verspreidingsgebied zou de treurmaina zich op natuurlijke wijze hebben uitgebreid naar aanliggende regionen. Daarnaast komt de soort tegenwoordig in soms grote getalen voor in een veertigtal (sub)tropische landen, zoals Australië en Zuid-Afrika (miljoenen vogels) en diverse eilanden. De bron hiervoor zijn vooral vrijlatingen en/of ontsnappingen van volière-/kooivogels. Soms werd de soort uitgezet om schadelijke insecten te bestrijden. In de EU heeft de soort vooralsnog alleen zich voortplantende populaties in delen van Italië en Portugal. In het verleden broedde de soort ook in Spanje op Mallorca en een aantal Canarische eilanden. Deze populaties zijn succesvol verwijderd. In een aantal omliggende landen zijn treurmaina's wel in het wild waargenomen en zijn er zelfs succesvolle broedgevallen geweest, maar hebben zich geen populaties gevormd.

Waarnemingen van *Treurmaina* in Nederland in 2017-2019.
(Bron: NDFF – Waarneming.nl)

Voorkomen in Nederland

De eerste bekende waarneming van de treurmaina in Nederland dateert al van de jaren zeventig. De laatste tien jaar wordt de soort jaarlijks gemeld. Dit kan deels een effect zijn van meer waarnemers en de opkomst van waarnemingenwebsites. De meeste waarnemingen betreffen solitaire vogels, soms hebben ze een ringetje om. Waarnemingen zijn gedaan in alle maanden van het jaar. De soort heeft zelfs enkele malen in Nederland gebroed: in 1984 bij het Veluwemeer, in 2006 in Rotterdam en in 2008 in Oss. Van recente jaren zijn geen broedgevallen bekend. In 2017-2019 zijn van zeven locaties in het land waarnemingen bekend. Deels gaat het om eenmalige waarnemingen. In enkele gevallen was een vogel wat langduriger aanwezig, zoals enige maanden in Purmerend en Utrecht. Alleen in Den Haag is een vogel langer dan een jaar waargenomen.

De soort lijkt het vooral goed te doen in subtropische en tropische gebieden. Mogelijk is het klimaat in Nederland te koud, hoewel de soort in zijn oorspronkelijke verspreidingsgebied wel tot 3000 m hoogte kan voorkomen.

Andere mainasoorten in Nederland?

Naast de treurmaina zijn in de afgelopen paar jaar met enige regelmaat kuifmaina's (*Acridotheres cristallellus*) en oevermaina's (*Acridotheres ginginianus*) in Nederland in het wild waargenomen en incidenteel in 2013 de junglemaina (*Acridotheres fuscus*) en Javaanse maina (*Acridotheres javanicus*). In 1985 is op Zuid-Beveland zelfs een broedgeval vastgesteld van de oevermaina.

Waarnemingen doorgeven

Waarnemingen die wijzen op broedterritoria kunt u doorgeven aan Sovon.

<https://www.sovon.nl/nl/content/losse-meldingen-broedvogels>

Overige waarnemingen kunt u doorgeven aan [Telmee.nl](https://www.telmee.nl) of [Waarneming.nl](https://www.waarneming.nl)

Rode neusbeer al op Mallorca, in Nederland alleen ontsnapte dieren

Ellen van Norren, Zoogdiervereniging

De rode neusbeer of coati is een dagactief roofdier uit de familie van de kleine beren. Het dier heeft wat weg van een wasbeer met een lange neus en net als de wasbeer, die ook familie is, heeft de rode neusbeer een geringde staart. De vacht van het dier varieert van grijsachtig, oranjeachtig tot roodachtig bruin. De rode neusbeer staat sinds 2016 op de Unielijst van invasieve Exoten (EU-Exotenverordening 1143/2014). Naast de rode neusbeer bestaat ook de witsnuitneusbeer, maar deze staat niet op de Unielijst.

Verspreiding

De rode neusbeer (*Nasua nasua*) leeft in tropische en subtropische bossen in Zuid-Amerika. Met name in het laagland ten oosten van de Andes, van Colombia en de Guyanas in het noorden tot Uruguay en Noord-Argentinië in het zuiden. Alleen in Chili komt de soort niet voor. Het is een omnivoor die bij voorkeur leeft van insecten, schorpioenen, duizendpoten, spinnen en andere geleedpotigen. Bij afwezigheid hiervan eet de rode neusbeer ook fruit, planten, vissen of kleine zoogdieren. Het is dus een echte opportunist. In het wild kunnen neusberen zo'n 7-10 jaar oud worden.

De witsnuitneusbeer (*Nasua narica*) komt in het wild noordelijker voor dan de rode neusbeer, namelijk in de zuidelijke Verenigde Staten tot noordelijk Zuid-Amerika en heeft een vergelijkbaar dieet.

De rode neusbeer blijkt zich in Europa te kunnen handhaven in het Zuid-Europese klimaat op Mallorca. Hier heeft zich sinds 2006 een stabiele populatie gevestigd. Het dier zou zich qua klimaatmatch mogelijk ook kunnen handhaven in Spanje, Portugal, Italië, Griekenland en Frankrijk. Dat neusberen ook koudere

Rode neusbeer. (Foto: Vassil)

omstandigheden kunnen verdragen, is gebleken in het Lake District in het Verenigd Koninkrijk, waar de soort winterhard bleek. Deze dieren zijn weggevangen. Het Britse Non-Native Species Secretariat (NNSS) geeft aan dat er op dit moment geen waarnemingen worden gedaan van neusberen in het VK. De Oostenrijkse overheid vermeldt dat in Midden-Europa nog regelmatig ontsnapte dieren worden gemeld.

Van zowel de rode als de witsnuitneusbeer is geen populatie bekend in het wild in Nederland. Ze worden gehouden als huisdier, maar niet in grote aantallen. Op internet werden tot begin 2015 zeer incidenteel rode neusberen aangeboden (deels via Duitse websites). De NVWA informeerde de eigenaar dat dit niet meer is toegestaan. Daarnaast worden ze in grotere aantallen gehouden in dierentuinen. Volgens de EU-verordening moet voorkomen worden dat de dieren zich kunnen voortplanten, waardoor de aantallen afnemen. Ze worden in dierentuinen op den duur vervangen door witsnuitneusberen.

Voorkomen in Nederland

In Nederland zijn in recente jaren slechts enkele ontsnappingen van rode neusberen bekend. Op 9 mei 2017 werd in Noord-Brabant (St. Oedenrode) een dier door de brandweer gevangen. Op 26 juni 2017 kwam een neusbeer in Amsterdam-Noord in de krant, omdat hij een medewerker van de Dierenambulance had gebeten. Een jaar later, in 2018, ontsnapte een neusbeer uit Artis, maar dit dier werd snel weer gevangen.

In België en Duitsland is ook geen sprake van gevestigde rode neusberen en waarnemingen zijn schaars. Op 21 augustus 2019 werd een rode neusbeer gezien bij Genk in Vlaanderen. In 2015 ontsnapte een rode neusbeer uit de dierentuin van Osnabrück en in april 2018 werd een rode neusbeer gezien in het zuiden van Duitsland. De kans is dan ook zeer klein dat je in Nederland een rode neusbeer zal tegenkomen, maar meld het direct als je toch een neusbeer hebt zien lopen via [Telmee.nl](https://telmee.nl) of [Waarneming.nl](https://waarneming.nl)

Witsnuitneusbeer. (Foto: Maaike Plomp)

Pampagrassen

Ruud Beringen (FLORON), Johan van Valkenburg (NVA Wageningen, Nationaal Referentiecentrum Fyto) & Leni Duistermaat (Naturalis Biodiversity Center, sectie Botanie)

In augustus 2019 is er aan de EU-Unielijst met verboden uitheemse soorten ook een 'pampagras' toegevoegd; en wel hoog pampagras. In Europa wordt vooral pampagras, vanwege de decoratieve witte pluimen, veel als sierplant aangeplant. Beide soorten zijn nauw verwant en kunnen makkelijk met elkaar worden verward. Hoog pampagras is voor zover bekend alleen recent in het Verenigd Koninkrijk als sierplant geteeld. Gezien de grote gelijkenis tussen pampagrassen en de verwarrende naamgeving is het niet uitgesloten dat er meer soorten in de handel zijn en kunnen verwilderen.

Herkomst

Zowel hoog pampagras (*Cortaderia jubata*) als pampagras (*Cortaderia selloana*) zijn afkomstig uit Zuid Amerika. Pampagras is afkomstig uit de gematigde klimaatzones van Chili, Argentinië, Brazilië en Uruguay waar het voorkomt tot op hoogten van 1.900 meter boven zeeniveau. Het oorspronkelijk verspreidingsgebied van hoog pampagras ligt dicht bij de evenaar en omvat de alpine- tot subalpine zone (2.800–3.400 meter boven zeeniveau) van het Andesgebergte in Noord-Argentinië, Ecuador, Bolivia en Peru.

Verspreiding en invasiviteit

Hoog pampagras en pampagras zijn vanwege hun decoratieve waarde geïntroduceerd in Noord-Amerika, Zuid-Afrika, Australië en Nieuw-Zeeland. In deze landen zijn beide soorten nu beruchte invasieve exoten. De planten kunnen zich met hun lichte zaden over grote afstanden verspreiden en éénmaal gevestigd, verdringen ze de oorspronkelijke vegetatie. De grote hoeveelheden geproduceerd dood organisch materiaal verhoogt de brandgevoeligheid van de vegetaties waarin ze groeien.

Hoog pampagras (*Cortaderia jubata*) in Nieuw-Zeeland (habitus).
(Foto: Johan van Valkenburg)

Pampagras (*Cortaderia selloana*) in Portugal (habitus).
(Foto: Johan van Valkenburg)

Hoog pampagras (links): zowel boven- als onderzijde van de bladschijf is groen; pampagras (rechts): bladschijf blauwgroen aan de bovenzijde en groen aan de onderzijde. (Foto's: Johan van Valkenburg)

In Europa zijn beide soorten in het verleden eveneens diverse malen als sierplant geïntroduceerd. Uiteindelijk bleek het klimaat in West-Europa minder geschikt voor hoog pampagras. Pampagras wordt echter in heel Europa als sierplant aangeplant. In Italië, Portugal en Spanje heeft deze plant zich ontpopt als een invasieve soort. Hoog pampagras heeft binnen Europa nog een zeer beperkte verspreiding. Om te voorkomen dat deze soort zich in meer landen binnen de EU vestigt, is ze op de Unielijst geplaatst. Vooral in de zuidelijke lidstaten zou ook hoog pampagras zich kunnen ontpoppen tot een probleemsoort.

Herkenning en verschillen

Pampagrassen zijn metershoge, polvormende grassen, die bloeien met opvallende witte pluimen. De bladrand is messcherp en de bladen staan aan de basis van de stengel. Pampagras en hoog pampagras lijken veel op elkaar. In tegenstelling tot wat de naam doet verwachten, is hoog pampagras minder hoog dan pampagras. Een belangrijk verschil tussen beide soorten is dat hoog pampagras altijd alleen functioneel vrouwelijke bloeiwijzen heeft en een apomict is. De zaden ontstaan door ongeslachtelijke voortplanting en de nakomelingen zijn een kloon (genetisch identiek) van de moederplant. Bij pampagras hebben de planten ofwel vrouwelijke bloeiwijzen of tweeslachtige bloeiwijzen (gynodioecie). Omdat er in de tweeslachtige bloeiwijzen erg weinig zaden worden gevormd, zijn ze te beschouwen als functioneel mannelijke bloeiwijzen die alleen als pollendonor fungeren. De plant is dus eigenlijk tweehuizig. Zaadvorming bij pampagras kan alleen optreden als planten van beide “geslachten” elkaar kunnen bestuiven.

De bloeiwijze van hoog pampagras heeft flexibele secundaire vertakkingen waardoor hij “wappert” in de wind. Dit geldt ook voor de tweeslachtige (functioneel mannelijke) bloeiwijzen van pampagras, maar de vrouwelijke bloeiwijze mist deze flexibiliteit en ziet er meer uit als een “plumeau”. Deze “plumeau” handhaaft zich in de winter, terwijl de tweeslachtige bloeiwijze ‘s winters al gauw uit elkaar valt. Vanwege dit meer gevulde uiterlijk, was de selectie in de handel aanvankelijk vooral gericht op de vrouwelijke planten. Aanvankelijk zijn de bloeiwijzen van hoog pampagras roze tot paars van kleur, later in het seizoen worden ze vaal bruin. De bloeiwijzen van pampagras zijn wit tot geel van kleur, maar tegenwoordig zijn er ook cultivars met paars gekleurde bloeiwijzen. De tweeslachtige bloeiwijzen van pampagras zijn vaak iets paars tot roze aangelopen.

Omdat beide soorten meerdere keren in verschillende gebieden geïntroduceerd zijn en ook meerdere keren vanuit het oorspronkelijke gebied geïntroduceerd zijn, kunnen “makkelijke” kenmerken die in de ene lokale flora wel werken, elders niet gebruikt worden om de soorten te onderscheiden. Een kenmerk dat in Nieuw-Zeeland prima werkt is dat hoog pampagras daar bladeren heeft die zowel aan boven- als onderzijde groen zijn, terwijl de bladeren van pampagras blauwgroen aan de bovenzijde zijn en groen aan de onderzijde.

De bladeren van hoog pampagras knikken eerder dan de meer flexibele bladeren van pampagras. Daardoor lijken de bloeiwijzen van hoog pampagras meer gescheiden van de bladmassa dan die van pampagras. De bladeren van hoog pampagras zijn minder ingerold en lijken daardoor breder dan die van pampagras die meer ingerold zijn. De bladscheden en stengels van volwassen planten van hoog pampagras zijn meestal dicht behaard; die van pampagras kaal of spaarzaam behaard.

Pampagras in Nederland

In Nederland wordt verwildering van pampagras vanaf 2008 gesignaleerd. Verwilderingen zijn nu waargenomen in 41 kilometerhokken. In België treedt verwildering al vanaf 2004 op en vanaf 2011 is daar sprake van toenemende verwildering. De soort vestigt zich in beide landen in bermen, op braakliggende terreinen, in stedelijke gebieden en in duingebieden. In Nederland zijn ook verwilderingen op vochtige standplaatsen als slootkanten en in de Maasuitwaerden geconstateerd. Het is niet altijd duidelijk of het spontane vestigingen uit zaad betreft of dat het om vegetatieve verspreiding gaat, maar waarnemingen van jonge exemplaren op braakliggende terreinen duiden er op dat vestiging uit zaden waarschijnlijk is. In het Verenigd Koninkrijk komt verspreiding met zaden veelvuldig voor. De opmerkelijke toename in zaailingen wordt hier geweten aan het feit dat er aanvankelijk alleen vrouwelijke cultivars werden aangeplant. Na 2000 kwamen er echter steeds meer tweeslachtige (functioneel mannelijke) cultivars op de markt, waardoor de vrouwelijke cultivars werden bestoven en zaden gingen produceren. Waarschijnlijk is de geconstateerde toename van verwildering in Nederland en België ook te wijten aan het op de markt komen van stuifmeel producerende cultivars.

Nieuw-Zeelandse look-alike's

Behalve beide Zuid-Amerikaanse pampagrassen zijn er één of mogelijk meer uit Nieuw-Zeeland afkomstige "Cortaderia's" in Nederland in de handel. De uit Nieuw-Zeeland afkomstige "Cortaderia's" worden tegenwoordig ondergebracht in het genus *Austroderia*. *Austroderia richardii* wordt in het uiterste westen van Engeland en in Schotland vanwege de vroege bloei (juni-juli) meer in tuinen aangeplant dan pampagras. Pampagras bloeit veel later (augustus –november) en in deze kuststreken heeft de bloeiwijze dan veel te lijden van het winderige najaarsweer, waardoor de plant er minder fraai uitziet. In Engeland is geconstateerd dat *Austroderia richardii* zich spontaan uitzaait. De plant vertoont net als pampagras gynodioecie, maar met dit verschil dat de tweeslachtige planten zelfbestuivers zijn; één tweeslachtige plant is dus al in staat zich met zaden te vermeerderen. *Austroderia richardii* is in Nederland in de handel onder de naam *Cortaderia selloana* "toe toe". *Austroderia richardii* onderscheidt zich van pampagras, behalve door de vroegere bloei, door de geringere afmetingen (bladschijf < 1,2 meter lang), de middennerf van de bladschede die doorloopt in de bladschede (loopt niet door bij *C. selloana* en *C. jubata*) en een bladschijf

met op dwarse doorsnede enkele dikke vaatbundels afgewisseld met meerdere dunnere vaatbundels. Bij pampagras zijn alle vaatbundels even groot.

Pampagrassen melden

Om de verdere verspreiding van pampagrassen in Nederland te volgen is het belangrijk om waarnemingen van spontane vestigingen van deze grassen door te geven. Mogelijk verwilderen er meer soorten dan alleen pampagras. Noteer bij waarnemingen ook gegevens over de standplaats en of de planten zaden hebben gevormd. Mocht je twijfelen over je determinatie, stuur dan gedroogd materiaal van de planten op naar:

Naturalis Biodiversity Center – sectie Botanie, t.a.v. L. Duistermaat, Postbus 9517, 2300 RA Leiden

Austroderia richardii in Nieuw-Zeeland.

(Foto: Johan van Valkenburg)

Is de buxusmot op haar retour?

Kars Veling, De Vlinderstichting

In 2018 stond de buxusmot in de tuinvlindertelling van De Vlinderstichting in augustus op plaats 7. Er werden toen in de tuinen meer dan 4.000 exemplaren van deze exoot gemeld. Dit jaar stond de soort niet eens in de top 25, met nog geen 300 meldingen. Hoewel de buxusmot in augustus en september nog wel meer werd gezien, lijkt het er toch op dat er minder zijn dan in 2018.

De buxusmot (*Cydalima perspectalis*) komt uit Azië (Japan, Zuid-Korea, China). Vermoedelijk is deze nachtvlinder rond 2005 in Duitsland geïntroduceerd via import van buxus uit Azië. In 2007 werd hij voor het eerst in Nederland gesignaleerd. De eerste jaren was hij alleen in het westelijke rivierengebied aanwezig, maar inmiddels heeft hij zich flink uitgebreid. Vorig jaar, 2018, was de uitbreiding explosief en toen werden in alle provincies buxusmotten gezien, hoewel het zwaartepunt in het zuidelijke deel van Nederland viel. Grofweg ten zuiden van de lijn Alkmaar-Winterswijk. Dit jaar was de soort niet zo talrijk. Het aantal waarnemingen en het aantal kilometerhokken waarin buxusmotten werden gemeld nam licht af, maar het aantal gemelde individuen halveerde. Vooral in Noord-Brabant valt op dat veel plaatsen waar de soort de afgelopen jaren werd gemeld, geen recente meldingen hebben. We zien dat veel van de waarnemingen uit 2019 in de Randstad en in het noorden zijn gedaan. In het noorden is de dichtheid wel lager dan in het zuiden, maar dat heeft ook te maken met het feit dat tuinen, en dus ook buxus, daar dunner gezaaid zijn.

Dat de soort in het zuiden achteruit zou gaan was wel verwacht, want de rupsen zijn gespecialiseerd op buxus. Na de grote uitbreiding vorig jaar, toen veel buxusstruiken helemaal door rupsen werden kaalgevreten, is deze struik op veel plekken verwijderd en vervangen door andere soorten. Er is gewoon minder buxus aanwezig en de buxusmot heeft daarmee haar eigen voortbestaan op het spel gezet. Ook zien we dat steeds meer andere dieren de rups van de buxusmot als voedsel hebben ontdekt. Vooral vogels zijn geduchte rupseneters en ook dit zal hebben meegeholpen aan deze stabilisatie. Of de 'plaag' van deze invasieve exoot nu over is, kan nog niet gezegd worden. Uw waarnemingen blijven dan ook zeer welkom.

Foto 1: De meeste buxusmotten zijn wit met een donkere rand.

Foto 2: Ongeveer een op de tien buxusmotten is van de bruine vorm.

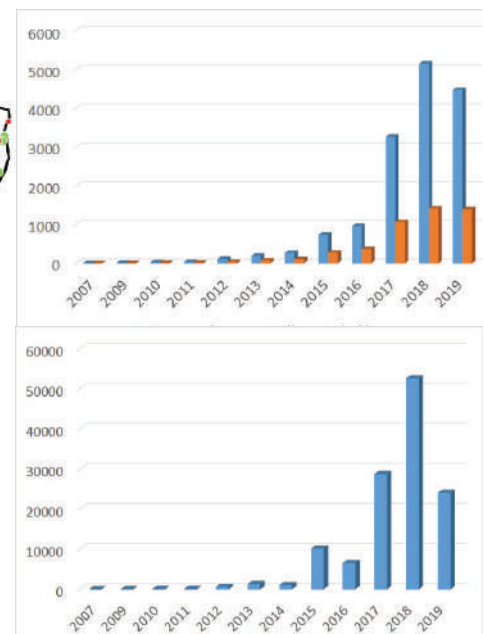
Foto 3: Buxusstruik die is gebruikt door de rupsen.

(Foto's: Kars Veling)

Kaartje: verspreiding buxusmot. Groen tot en met 2018, rood 2019

Grafiek 1. Aantal waarnemingen (blauw) en het aantal kilometerhokken (oranje) waarin de buxusmot is waargenomen per jaar. Grafiek 2: Aantal doorgegeven exemplaren per jaar. (Bron: NDFF)

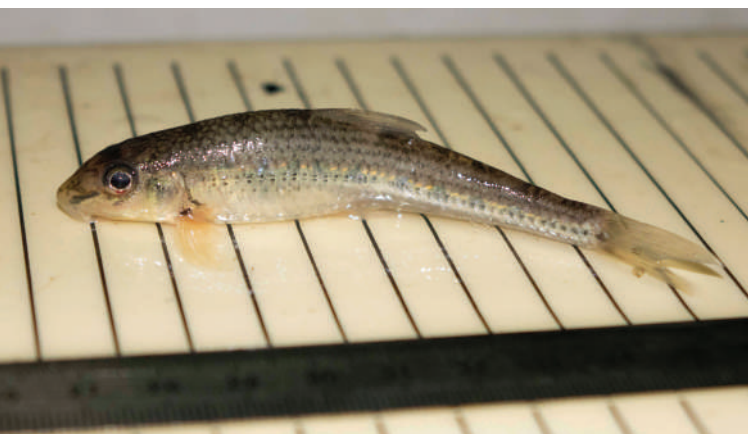
Exoten achter de langsdammen

Willie van Emmerik & Willem Romeijn, Sportvisserij Nederland

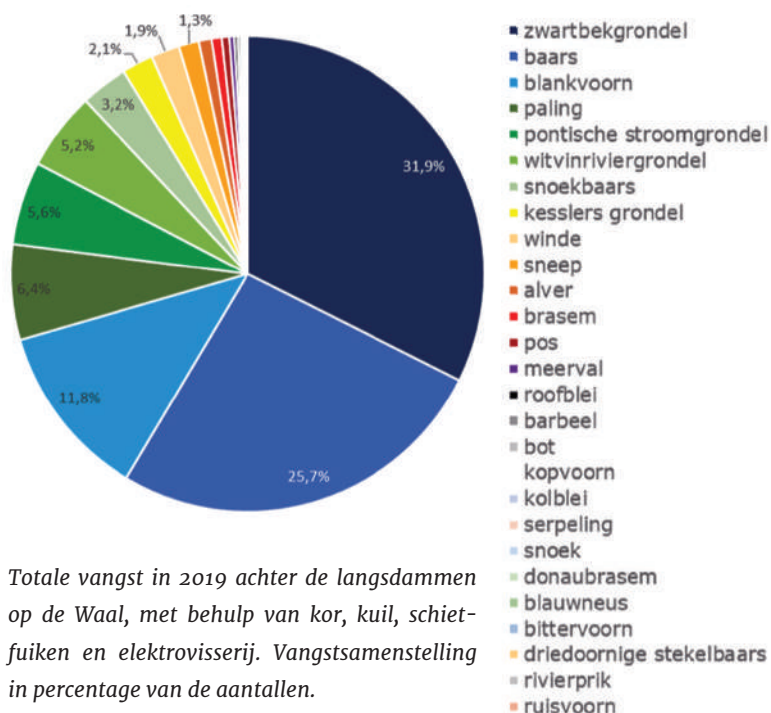
In de Waal tussen Nijmegen en Gorinchem zijn in het kader van het project Ruimte voor de Rivier een aantal kribben verlaagd en langsdammen aangelegd. Sportvisserij Nederland doet hier onderzoek in samenwerking met Radboud Universiteit om te kijken wat de effecten zijn op de visstand.

Het blijkt dat de exotische grondels massaal aanwezig zijn achter de langsdammen, en dat deze samen bijna de helft van de vangsten uitmaken. De zwartbekgrondel is de meest aangetroffen soort. Opvallend is ook het grote aantal witvinriviergrondels (569 stuks).

De witvinriviergrondel (vroeger witvingrondel genoemd) is pas in 2004 als zodanig herkend in het Rijnstroomgebied. Het is namelijk een soort die lastig te onderscheiden is van de inheemse riviergrondel. Mogelijk vormt de witvinriviergrondel een bedreiging voor de laatstgenoemde, die overigens in het geheel niet werd gevangen tijdens het onderzoek.

Witvinriviergrondel. (Foto: Sportvisserij Nederland)

Totale vangst in 2019 achter de langsdammen op de Waal, met behulp van kor, kuil, schietfuisen en elektrovisserij. Vangstsamenstelling in percentage van de aantallen.

Colofon

Eindredactie

Jeroen van Delft, Stichting RAVON

Lay-out & Vormgeving

Kris Joosten, Stichting RAVON

Nieuwsbrief digitaal ontvangen?

Meld u hiervoor aan via www.ravon.nl/nieuwsbriefexoten